

Keuze voor de Norden-stemming – Gedachten en bezwaren

Koen van Andel, najaar 2025

Persoonlijke introductie van de auteur

Velen hebben al hun zegje gedaan over dit hete hangijzer, maar vanwege mijn tamelijk op zichzelf staande, onafhankelijke plaats in de orgelwereld hoop ik net iets meer te kunnen uitzoeken, observeren en analyseren. En ik heb kritieke informatie over de besluitvorming waarvan ik vind dat iedereen daarvan op de hoogte moet raken.

Ik speel zelf geen orgel, maar ben al wel levenslang luisteraar, liefhebber, ik heb een orgel gebouwd, maak geluidsopnames (zowel van concerten als voor cd's), en voel mij vereerd om al bijna dertig jaar door tientallen top-organisten als registrant te worden gevraagd bij concerten en opnames verspreid over honderden locaties door het hele land, van het Müller-orgel in de Haarlemse Bavo en het Concertgebouw tot Schnitger-orgels zoals in Alkmaar, Noordbroek, Groningen (Martinikerk en Der Akerk), en niet te vergeten alweer zo'n kwarteeuw in Zwolle (zie koenvanandel.nl/koen-als-registrant voor een volledig overzicht, en elders op deze website meer over mijn werk en leven).

Vanwege mijn diverse rollen sta ik middenin de orgelcultuur, zowel dicht bij luisteraars als bij organisten, en kom ik overal, maar dankzij mijn onafhankelijke positie gelukkig (naar mijn eigen indruk) wel zonder in besloten subcultuurtjes meegezogen te worden of afgezonderd te raken. Dat stelt mij in staat om alle facetten van de orgelcultuur van binnenuit te observeren.

Vanuit die positie heb ik zomer 2025 mijn visie op de keuze voor de (toen nog niet officieel gekozen) Norden-stemming voor het Zwolse Schnitger-orgel gedeeld met het Academiehuis, nadat ik op 29 juli 2025 een concert had bezocht waarin Toon Hagen het rugwerk in die stemming presenteerde. Delen uit dat schrijven, aangevuld met latere toevoegingen, vindt u hieronder. Ik heb daar overigens nooit inhoudelijk reactie op gekregen, ook niet op mijn verzoek om daarover in dialoog te treden, hoewel ik aankondigde (deze) publicatie te overwegen. Spijtig; ik had graag eventuele weerwoorden van het Academiehuis in dit schrijven verwerkt.

Hoewel mijn meningen en formuleringen soms minstens zo 'kruidig' kunnen overkomen als sommige akkoorden in de Norden-stemming, weten degenen die mij kennen, dat ze zeer bedachtzaam tot stand zijn gekomen, en dat elke letter (en dat zijn er nogal wat, ik weet het) met vele nachtelijke uren overpeinzing is gewogen; een soms profijtelijk 'litteken' van mijn academische opleiding als werktuigbouwkundig ingenieur, waarin je wordt aangemoedigd om met systematische denktrant alles van alle kanten te analyseren, overzicht te creëren, en in perspectief te plaatsen. Dat doe ik hier niet alleen met technische, maar ook met culturele, historische, artistieke, beleidsmatige en sociale kwesties.

In dit specifieke geval kostte het wegen van mijn woorden ook veel moeite, doordat ik weet dat ik er (onbedoeld en ongewild) mogelijk vrienden en anderen die ik waardeer mee voor het hoofd stoot en teleurstel; ik merk namelijk dat de stemmingskwestie dwars door relaties heen snijdt, en voor spanning kan zorgen, een beetje zoals vaccinaties bij de coronacrisis dat ook deden. Ik ken enkele mede-orgelliefhebbers (zij het een minderheid) die blij zijn met de Norden-stemming in Zwolle, om welke reden dan ook, en dat misgun ik hun zeker niet. Maar het feit dat ik onderstaande woorden toch aan papier heb toevertrouwd, getuigt er hopelijk van hoe hard ik de noodklok meen te moeten luiden. Over de keuze voor de Norden-stemming in Zwolle op zich, én over de wijze waarop dat besluit tot stand gekomen is.

Noot vooraf: tenzij anders vermeld zijn hieronder genoemde details betreffende de restauratie en de (interne) communicatie mondeling of schriftelijk met mij gedeeld door Toon Hagen en/of de Stichting Schnitgerorgel Zwolle, als antwoord op vragen die ik aan hen heb gesteld.

Nadat ik op 29 juli 2025 na het concert van Toon Hagen ook de adviseur, Cees van der Poel, enkele vragen heb gesteld, kreeg ik de indruk dat er verschillende opvattingen of zelfs spanningen bestonden tussen partijen betrokken bij de besluitvorming. Om te voorkomen dat ik (onbedoeld) zou bijdragen aan escalatie, heb ik mij toen beperkt tot contact met Toon Hagen en de Stichting Schnitgerorgel Zwolle.

Wel heb ik op 9 augustus 2025 schriftelijk mijn visie gedeeld met het Academiehuis, en daarna op 13 oktober verzocht om een gesprek daarover, maar daar is men niet op ingegaan. Als reactie ontving ik alleen het definitieve besluit op 19 november.

Hoofdstellingen

- I. De Norden-stemming van het Schnitger-orgel te Zwolle dient gewijzigd te worden in een 'mildere' stemming, die bredere inzetbaarheid toelaat.
- II. De keuze voor de Norden-stemming is op onaanvaardbare wijze tot stand gekomen, en dient alleen daarom al herzien te worden.

De volgende observaties en visies leiden hiertoe:

1. De Norden-stemming is op listige wijze voorgesorteerd. Begin 2025 is met een selectie van pijpwerk uit het rugwerk een drietal stemmingen vergeleken: 'Norden', Bach-Kellner, en Young. De kleine verschillen in toonhoogte en dus ook lengte van de pijpen tussen de stemmingen konden eenvoudig aangebracht worden met tijdelijke stemringen om de bovenranden van de (open) pijpen.

Op grond van deze proeven zou een stemming worden gekozen waarin het gehele rugwerk voor een langere proefperiode werd gestemd. Dat is mede op aansturen van de adviseur, Cees van der Poel, de Norden-stemming geworden, hoewel die keuze van meet af aan niet de steun van Toon Hagen en van de gehele de Stichting Schnitgerorgel Zwolle had. Dat is op zich al een merkwaardig gegeven, en dat berust naar hun zeggen o.a. op een discutabele wijze van stemmen tellen¹.

Om presentatie van het rugwerk in maart 2025 niet te vertragen, heeft de Stichting zich toen voorlopig neergelegd bij de Norden-stemming als proefstemming, omwille van de voortgang, uiteraard in de veronderstelling dat in september 2025 in meer rust een heroverweging kon plaatsvinden.

Op 29 juli 2025 heb ik het concert van Toon Hagen bezocht om de proefstemming en het klankresultaat te beluisteren. Na afloop sprak ik Cees van der Poel, die ik al kende als bekwaam organist en als adviseur met goede kennis van zaken. Allereerst vroeg ik hem voor de volledigheid naar welke stemming ik nu precies geluisterd had, want dat zag ik nergens officieel en expliciet vermeld staan. Hij bevestigde dat het de Norden-stemming was.

Vervolgens vroeg ik hoe hem het (technisch) in zijn werk zou gaan als na de proefperiode een andere stemming aangebracht zou worden. Afhankelijk van hoe je de proefstemming aanbrengt, levert het omstemmen namelijk meer of minder extra werk op, maar sowieso is het natuurlijk meer werk dan meteen een definitieve stemming aanbrengen, en is dat zomaar ingecalculeerd? Zijn reactie luidde vrijwel woordelijk: *dat is zo ingrijpend, dan moeten er zoveel pijpen worden aangepast, dat kunnen ze toch niet betalen, dus dat gaat niet gebeuren.*

Dat verbaasde mij, want dat betekent dus dat de 'proefstemming' in feite helemaal geen proef was, maar een keuze die al zover was 'voorgesorteerd' dat er een (financiële?) barrière was gecreëerd om niet meer terug te kunnen. Dat was niet wat er formeel was afgesproken: zoals het woord proefstemming al impliceert, zou er aan het einde van de proefperiode een definitieve keuze gemaakt kunnen worden, en in die veronderstelling waren ook Toon Hagen en de Stichting Schnitgerorgel Zwolle. Zij keken er dan ook van op dat de adviseur zich hierover zo definitief tegen mij had uitgelaten.

Aan het begin van de proefperiode werd hun een bedrag voor eventuele omstemming na afloop daarvan voorgehouden dat op zich overkomelijk leek, anders hadden zij zich toen natuurlijk ook niet neergelegd bij de Norden-stemming voor deze proefperiode. De uitspraak die de adviseur later tegen mij deed, dat "ze dat [het omstemmen, KvA] toch niet kunnen betalen", suggereerde dat zij uiteindelijk verrast zouden worden door veel hogere kosten, die níet meer overkomelijk zouden zijn. En toen even later de proefperiode op zijn einde liep, kwam die boze droom ook uit: zij kregen opeens te horen dat de kosten zouden stijgen met zo'n factor vier! Hoe dat kon, en waar die kosten dan uit zouden bestaan, dat bleef ongewis.

Omstemmen zou relatief eenvoudig moeten kunnen², door de pijpen in proefstemming nog iets langer te laten en dus iets lager te stemmen dan de definitief beoogde stemtoonhoogte, zodat er vervolgens

¹ Zo is bv. de gehele Stichting maar als één stem geteld. Nadere details lieten zich hier vanwege de bezwaartermijn waarbinnen ik deze tekst wilde opstellen niet meer meenemen, maar ik heb mij er wel voldoende van kunnen vergewissen dat er een onevenredige invloed bestond tussen de gebruikers van het instrument enerzijds en de overige partijen anderzijds.

² Volgens mijn berekeningen (op aanvraag beschikbaar) gaat het om slechts 0,27% overlengte die je moet bewaren om de Norden-stemming te wijzigen naar Young, en 0,41% voor wijziging naar Bach-Kellner (dat is vergelijkbaar met een toonhoogteverschil door temperatuurschommeling van resp. 1,6 en 2,4 °C). Dat lijkt mij binnen haalbare marges, maar mocht het fysiek toch niet kunnen of passen, dan had dat natuurlijk gecommuniceerd moeten worden, en zou je altijd nog kunnen overwegen de definitieve stemtoonhoogte met die percentages te verhogen, zodat je alsnog alleen pijpen hoeft in te korten i.p.v. te verlengen (bv. van $a' = 465$ Hz naar resp. 466,3 en 466,9 Hz bij dezelfde omgevingstemperatuur).

alleen pijpen ingekort hoeven worden, en niet verlengd (wat veel ingrijpender zou zijn). Het ligt voor de hand dat een bekwame, gewetensvolle orgelmaker zoals Flentrop deze aanpak hanteert. De kosten voor een dergelijke ingreep zouden dan te overzien moeten zijn, zeker aangezien het alleen de pijpen van het rugwerk betreft; aan het overige pijpwerk zou pas gewerkt worden als een definitieve stemming gekozen was.

Het oorspronkelijke bedrag werd, hoewel overkomelijk, wel fors bevonden voor deze ingreep, maar gaf op zich nog geen reden tot argwaan, mede gezien de goede naam van Flentrop. Maar wat moet er in vredesnaam gebeuren voor een factor vier meer geld? Je zou bijna gaan denken dat het pijpwerk toch al op de definitief beoogde stemtoonhoogte is afgesneden, zodat omstemmen zou betekenen dat je (uitgaande van behoud van stemtoonhoogte) honderden pijpen moet gaan verlengen.

Ik heb dit binnen de bezwaartermijn helaas niet met zekerheid kunnen achterhalen, maar als dat zo is, let wel, puur speculatief dus, dan zou dat een kwalijke valstrik zijn waar Toon Hagen en de Stichting Schnitgerorgel Zwolle in gelokt zijn, een doelbewust gemaakte keuze om omstemmen echt fysiek veel lastiger te maken dan nodig was geweest, en dus ook duurder, en daarmee in feite af te dwingen dat de proefstemming de definitieve moet worden (tenzij je de definitief beoogde stemtoonhoogte wat hoger kiest, zodat je geen pijpen hoeft te verlengen, maar dat zou dan vast weer een nieuwe discussie opleveren).

Daar wil ik vooralsnog niet in geloven, maar sowieso blijft het onbehoorlijk en niet conform de afspraak dat die financiële barrière naderhand opeens wel wordt opgeworpen, of dat nu echt voor verlengen van pijpwerk is, of voor een eenvoudiger ingreep die moedwillig duur(der) wordt gemaakt.

Samengevat: deze gang van zaken laat naar mijn idee geen andere interpretatie mogelijk dan dat met voorbedachten rade en onder valse voorwendselen de keuze voor de Norden-stemming is voorgesorteerd. De betrokken partijen, nota bene de primaire gebruikers van het orgel, zijn 'gepiepeld', want uiteindelijk blijkt er hooguit nog tegen (onnodige en overdreven) torenhoge kosten, veel hoger dan afgesproken, voor een andere stemming 'gekozen' te kunnen worden; eigenlijk géén keuze dus.

Alleen al omdat het keuzeproces niet conform afspraak is verlopen, dient de uitkomst heroverwogen te worden!

2. Speelruimte en invloed van adviseurs in restauraties. Bovenstaande ondersteunt wat ik in bredere zin vaker opvallend of zelfs verontrustend vind: een orgeladviseur wordt niet beperkt om zich louter te gedragen als adviseur in de zuivere zin van het woord, maar heeft ook de ruimte om al dan niet doelbewust invloed uit te oefenen op het resultaat door zijn of haar mening te laten gelden, of zaken vanuit eigen perspectief te belichten.

Dat alles staat niet genoemd in de hoofdonderdelen van het orgeladvieswerk op de website van de CvON (cvon.nl). Bovendien worden adviseurs niet volledig onafhankelijk gecontroleerd, en hoeven zij geen (publieke) verantwoording af te leggen, waardoor het erop neer komt dat de toestand waarin orgels voortbestaan van wel heel individuele ingevingen en conditionering afhankelijk *kan* worden.

Begrijp mij niet verkeerd, dit is géén aanklacht tegen de integriteit van adviseurs, integendeel, in menig adviseur stel ik groot vertrouwen, qua deskundigheid en integriteit, ik stel hier alleen dat de *vormgeving van de functie* van adviseur in het algemeen potentieel ruimte laat voor een invulling die pijnlijke gevolgen kan hebben. Zolang er geen nadere kaders voor bestaan om dit te voorkomen, lijkt het mij goed dat alle partijen met elkaar daarop reflecteren, en signalen zoals deze van mij gebruiken voor heroverweging.

3. Het Schnitger-orgel wordt 'gekaapt' door enkelen die het zich graag toe-eigenen. Een kleine groep aanhangers van een 'authentieke' stemming ziet haar kans schoon om zich ook eens met een groot orgel te afficheren, en loodst elkaar binnen. Léon Berben en Koos van de Linde publiceren³ erover alsof ze al jaren organist zijn in Zwolle, de adviseur speelt bij een lezing georganiseerd door het Academiehuis op het rugwerk, terwijl Toon Hagen voor zulke taken gecontracteerd is, maar niet werd gevraagd, en bij het inrichten van de werkgroep voor de programmering lijkt de Stichting Schnitgerorgel Zwolle van de zijlijn te moeten toekijken.

Ter info: omstemmen naar evenredig zwevend zou 0,63% overlengte vergen, vergelijkbaar met 3,7 °C verschil.

³ Zie kvok.nl/nieuwsbrieven, Nota Bene edities september-december 2025 en Berben, en Het Orgel jaargang 120 (2024) deel 1 en 3.

Geen van de nieuwe namen heb ik ooit een wezenlijk aandeel zien hebben in de exploitatie van het Schnitger-orgel de afgelopen jaren, noch heb ik hen als bezoeker gezien op cruciale evenementen waarbij dit orgel een spilfunctie vervulde, dus betwijfel ik of zij een volledig beeld hebben van wat voor dit instrument, in zijn context, in de tradities waarmee het verweven is, wezenlijke voorwaarden zijn om gebruikt te worden en tot zijn recht te komen.

Bovendien nodigde de adviseur tijdens de 'proefperiode' zelf organisten⁴ uit om het rugwerk te komen bespelen en zich daarbij een mening te vormen over o.a. de stemming. Vrije/evenwichtige meningsvorming en -uiting lijken mij lastig als je als organist door de adviseur wordt 'uitverkoren' voor zo'n uniek voorproefje, en als die adviseur daar dan ook nog zelf bij aanwezig is. Zeker aangezien je de huidige situatie niet (meer) direct kunt vergelijken met de oude situatie. En voor wie die situatie niet of nauwelijks kende, klinkt een eerste indruk natuurlijk al gauw betoverend.

Ook niet evenwichtig en fatsoenlijk vind ik het dat deze uitnodigingen zonder afstemming met Toon Hagen of iemand van de Stichting Schnitgerorgel Zwolle zijn gedaan, die de genodigden hadden kunnen informeren over de dagelijkse muziekpraktijk in Zwolle, de uitstraling op de omgeving, en over de invloed die stemming hierop kan hebben, vanuit hun perspectief.

Maar deze geworven meningen zijn vervolgens wel gebruikt om bij het Academiehuis een lobby te voeren voor de Norden-stemming. Een ongepaste manipulatie vanuit de rol van adviseur, lijkt mij. De Stichting Schnitgerorgel Zwolle daarentegen heeft zich integer van propaganda weerhouden, en meningsvorming van publiek vrijgelaten in openbare concerten. Bij het Academiehuis heeft dit verschil een overaccentuering van de voorstanders voor de Norden-stemming opgeleverd. Ook hierin zou een heroverweging op zijn plaats zijn.

4. Make Schnitger Great Again. in de hierboven beschreven 'authentieke-stemming-lobby' zie ik parallellen met autoritarisme zoals zich dat ook op wereldniveau voltrekt: een kleine schare of een eenling met buitengemiddelde opvattingen, die middels hard roepen, gewichtig doen, beïnvloeding, merkwaardig machtsgebruik en (ondanks) vaak eenzijdige redeneringen toch een voet tussen de deur weet te krijgen, en vaak een oud ideaal verheerlijkend. Menig geschiedenisboek waarschuwt de goede verstaander voor de waarschijnlijke afloop: de argeloze menigte (lees hier: het Academiehuis) tuint erin, en moet later de wonden likken.

5. Letterlijk en figuurlijk stemmingmaken vanuit een beperkte oriëntatie. Niet alleen schitterden degenen die zich opeens als hoeders van het Schnitger-orgel manifesteren veelal door afwezigheid op momenten waarop het instrument er echt toe deed, ook hebben juist diegenen zelf vaak niet de verantwoordelijkheid voor een muziekpodium als een grote stadskerk, of anderszins een praktijk die een breed repertoire verlangt. Neem de heren Berben en Van de Linde: zij zijn zo gefocust op slechts een deel van de orgelgeschiedenis, dat ik betwijfel of zij een reëel beeld hebben van de gehele orgelcultuur. Het lijkt soms alsof zij een bepaalde hersenspoeling hebben ondergaan, alsof zij een bepaalde heilstaat qua stemming menen te moeten stichten in het 'afgedwaalde' orgelland. Hun visie is de weg (en de waarheid, en het leven?).

Het klinkt voor mij een beetje als het willen herinvoeren van de gulden – succes ermee... – of zullen we dan meteen maar florijnen doen? En corsetten voor onze vrouwelijke medemens. Of de blinde overtuiging dat de kerken weer zullen volstromen (mits ze maar recht in de leer zijn). Ik vind het zelfs iets griezeligs hebben, radicaal en fundamentalistisch!

Ook de naam Ton Koopman wordt graag als autoriteit aangehaald in de lobby⁵; hij heeft met Berben en Van de Linde gemeen dat zijn leven zich afspeelt tot ongeveer 1750, daarna wordt het al gauw wazig voor hen. Maar het Schnitger-orgel en haar omgeving hebben daarna nog ruim 250 jaar doorgeleefd. Hoe geloofwaardig is het dat zij, vanuit hun relatief smalle, afgezonderde oriëntatie, opinie maken? Dat Berben en Van de Linde schrijven over 'horizonverbreding'⁶ van het publiek door oude stemmingen, klinkt voor mij dan ook als de omgekeerde wereld.

⁴ Ik heb dit niet alleen vernomen van Toon Hagen, maar ook van een organist die was uitgenodigd. Die maakte uit de uitnodiging op dat Cees van der Poel de uitnodiging op eigen titel deed.

⁵ Mij is overigens nog niet duidelijk geworden of dat met zijn medeweten en instemming geschiedt.

⁶ Berben en Van de Linde, *De stemming van het Zwolse orgel. Monumentenzorg en muzikale praktijk*. Nota Bene, december 2025.

6. Reactionair restauratiebeleid als gevaarlijke tunnelvisie. Als (schrik)reactie op een periode waarin veel erfgoed oneerbiedig is aangepast, is de norm van de afgelopen decennia om vooral alles ‘terug’ te willen naar de ‘oorspronkelijke’ toestand. Dit reactionaire gedrag schiet soms zo ver door, dat zelfs uitbreidingen die slechts een toevoeging zijn op het oorspronkelijke materiaal, zonder dat aan te tasten, weer gesloopt worden of niet nieuw geplaatst mogen worden, ook al zijn ze vaak zeer bruikbaar.

Dergelijk onnodig streng, ascetisch ‘restauratiecalvinisme’ wordt niet zelden onderbouwd met een of andere bron uit lang vervlogen tijden, die zou bewijzen dat het zo ‘hoort’. Zo ook aangaande stemmingen; het Schnitger-orgel zou in een (gemodificeerde) middentoonvariant gestemd moeten worden, omdat een bron uit de bouwtijd dat noemde⁷. Maar waarom zo’n bron zo heilig is dat daar drie eeuwen later aan moet worden gehoorzaamd, daar heb ik nog nooit een goede reden voor gehoord; het zou ‘mooier’ en ‘authentiek’ klinken. Maar wat is ‘mooier’ (zie ook punt 17), en waarom is wetenschappelijke authenticiteit (al zou je die volledig kunnen bewijzen) de heilige graal?

De ‘schriftgeleerden’ die eerdergenoemde bron aanhangen, willen toch ook niet met een kaars of olielampje de orgeltrap op, en hun vrouwelijke medemens het stemrecht weer ontnemen, omdat dat toen ook zo was? Te paard naar Zwolle? Of zet Cees van der Poel tijdens het spelen bij de inauguratie zijn bril af, omdat die niet tot het ‘concept’ behoort waarmee hij aan dit leven begonnen is?

Als bronnen zo selectief worden aangewend, dan zijn de intenties in ieder geval niet authentiek; volgens mij zoeken deze schriftgeleerden, vaker onbewust dan bewust, angstvallig houvast in (zogenaamde) *wetenschappelijke* authenticiteit, bij gebrek aan vindingrijkheid, vermogen of lef om zelf authentiek in te spelen op wat er in het hier en nu leeft⁸.

Een musicus als Toon Hagen daarentegen weet zijn eigen *menselijke* authenticiteit in de muziek te leggen, en in plaats van een kwint of terts die volgens een (gedateerd) boekje klinkt, wordt muziek tijdens een viering of concert dan opeens een collectieve ervaring van troost, bemoediging, ontroering, verbinding – zomaar een greep uit woorden die regelrecht komen van de vele mensen, jong en oud, dicht bij of ver van kerk en orgel, die hij telkens weer bijeen weet te brengen, binden, boeien en raken.

De totstandkoming van zijn muziek laat naar mijn idee ook goed zien hoe een breed inzetbare stemming cruciaal is voor de intensieve interactie tussen instrument en mensen eromheen, en dus het bestaansrecht van het instrument in de huidige tijd. Zo ontmoette Toon Hagen tijdens het wordingsproces van de Gedachteniscantate iemand die een instrument bleek te spelen. Buitenkerkelijk, niet gelovig. De gesprekken verdiepten zich, en een aantal maanden later kreeg diegene een (cruciale) rol in de Gedachteniscantate. Diegene kwam in contact met de muziektraditie rond het Schnitger-orgel, en bracht vanuit eigen kring weer naasten mee.

En zo geschiedde het met nog meer betrokkenen; elk vanuit zijn of haar eigen achtergrond kwamen ze samen, rond het Schnitger-orgel, als vertrekpunt en als bindmiddel. De anders zo versplinterde, (indivi)dualistische samenleving werd even één, en er ontstond een onbeschrijflijke collectieve troost en ontroering. En ook elke volgende uitvoering zat de kerk vol.

De connecties die Toon Hagen, met zijn muziek als verhaal en zijn orgel als stem wist te maken, tot in de ‘haarvaten van de stad’, om de terminologie van het Academiehuis⁹ te gebruiken, konden ontstaan doordat hij mensen uit alle geledingen van de (muziek)wereld samen met het orgel kon laten musiceren. Maar daar is dus wel een ‘inclusieve’ stemming voor nodig; een stemming die niemand bij samenspel uitsluit!

Wat een (voormalige) kerk zou moeten zijn, en wat vele kerken ook willen zijn, is in Zwolle – met dank aan het orgel zoals het tot ons in de huidige tijd is gekomen – gerealiseerd. Je moet wel van heel goeden huize komen als je meent dat daar op grond van een of andere bron van drie eeuwen geleden een streep doorheen moet, alsof die bron heiliger is dan wat ik hierboven beschreef. Zeker als je niet zelf deel uitmaakt of hebt uitgemaakt van de gemeenschap die dit orgel heeft kunnen inzetten als middel om deze ervaringen teweeg te brengen.

Als je zo’n traditie in (het Academie)huis hebt, waarin het orgel een middel is geworden om op dát niveau authenticiteit en harmonie te brengen, dan wil je dáár toch je orgel naartoe restaureren?!

⁷ Het keuringsrapport van Havercamp, Woordhouder en Veldcamp d.d. 30 sept. 1721, zoals besproken in M.A. Vente, *Vijf eeuwen Zwolse orgels* (Amsterdam, 1971), 61.

⁸ Ik ben mij er terdege van bewust dat er belangstelling is voor muziek waarbij (varianten van) middentoonstemmingen logisch passen, maar afgezet tegen de reikwijdte van tradities zoals die de afgelopen 70 jaar rond het Zwolse orgel hebben bestaan, is dat slechts een kruimel in de periferie, een niche binnen een niche.

⁹ In het [Meerjarenplan Perspectief 2025-2029](#) spreekt het Academiehuis treffend over “erfgoed dat in de haarvaten van de stad is opgenomen” (p. 8). Dat is m.i. mede te danken aan hoe dit erfgoed met deze muzikale traditie op de kaart is gezet.

Kortom, al zou iets 300 jaar geleden al zo ‘horen’, of op z’n minst zo zijn geweest, om welke reden dan ook, dan is dat in mijn ogen geen aanleiding om dat in onze huidige, veranderde wereld over te nemen. Dergelijke vernauwing/teruggang van opvattingen zijn ook waarneembaar in breder verband (bv. politiek, of in opvattingen over emancipatie), na een fase van relatieve ontwapening, ontspanning en progressie. Sommigen stichten liever een heilstaat voor een kleine, harde kern van rechtgeaarden dan een maatschappij waarin de ruimte door iedereen wordt gedeeld, hoewel we elkaar uiteindelijk wel allemaal nodig hebben.

Volgens mij is hier simpelweg sprake van een slingerffect tussen doorgeschoten vernieuwing en bezetenheid van historische ‘correctheid’, en kunnen we het beste meteen in het (pragmatische) midden gaan zitten: behouden wat we hebben, voordat we in een volgend tijdsgewricht opnieuw van extremisme of fundamentalisme beticht worden.

7. Een te beperkende stemming vernietigt een kostbare traditie. Het instrument heeft de afgelopen 70 jaar vooral furore gemaakt doordat illustere musici als Charles de Wolff en Toon Hagen met breed repertoire een groot publiek wisten te trekken én te raken. Dit was niet mogelijk geweest zonder evenredig zwevende stemming. In zekere zin dus levend immaterieel erfgoed, dat onlosmakelijk verweven is geraakt met het DNA van het orgel¹⁰.

Wil je het instrument daadwerkelijk recht doen, dan doe je dat niet door het op papier met een oude bron kloppend te maken, maar door de verworvenheden van de actuele, vitale muzikale praktijk te erkennen, koesteren en te waarborgen, en daarvoor moet de stemming dan ook een zo breed mogelijk repertoire mogelijk (blijven) maken.

Niemand die pleit voor een stemming zoals de Norden-variant hoor ik verantwoorden waarom deze kostbare traditie daarvoor de nek omgedraaid moet worden. “Het is toch geen kerk meer”, klinkt het desgevraagd kort door de bocht. Nou, dat is het af en toe nog wel, maar als aanhangers van een ‘oude’ stemming nou net zo goed onderzoek zouden doen naar het muziekleven in Zwolle als naar die ene oude bron...

Ook menen sommigen zich ‘politiek correct’ te moeten uitlaten door vooral af te geven op het uitvoeren van Reger, “wat toch echt niet hoort op zo’n instrument”. Zie ook punt 14.

Je mag van mij best lobbyen voor stijlzuivere toestanden, maar wanneer je die moet gaan maken ten koste van andere succesformules, creëer dan liever speciaal daartoe geconcipeerde, nieuwe studietoeren ‘reclame’-objecten, zoals het Van Straten-orgel in het Orgelpark of Bach-orgels zoals daar, in Dordrecht, of het Contius-orgel in Leuven (waarvan ik overigens bijzonder gecharmeerd ben).

8. Het Schnitger-orgel floreert het meest bij brede inzetbaarheid. In het verlengde van het vorige punt: de kritiek op een breed inzetbare stemming luidt vaak dat de belangen van de organist zouden prevaleren boven die van het orgel, maar volgens mij redeneer je daarmee precies verkeerdt om; door deze keuze kan de organist juist meer aandacht en draagvlak voor het instrument genereren, dus dan dien je juist primair het orgel, en zoals eerder uiteengezet, maak je het instrument met een ‘oude’ stemming juist ondergeschikt aan de belangen van een kleine schare theoretici.

In geval van een beperkende stemming dreigt het reële gevaar dat het instrument vooral een studieobject wordt van deze eerder genoemde schriftgeleerden, die door hun inherent beperktere repertoire niet zo’n brede belangstelling voor het instrument kunnen genereren, in ieder geval niet op langere termijn. De doodssteek, waardoor men over enige tijd weer terugkomt van reactionaire keuzes. En zonder die brede belangstelling wordt een volgende restauratie of aanpassing dan ook moeilijker te bekostigen.

9. De keuze voor een ‘oude’ stemming kan precedentes scheppen die andere orgels en hun tradities beperken. Als het Schnitger-orgel een beperkende stemming krijgt, dan vrees ik dat dat precedentes schept, en dat de komende tijd vele orgels, gebouwd tot in de 18^e eeuw, bij aanstaande restauraties worden omgestemd, daardoor hun inzetbaarheid en hun gevierde rol verliezen, en de toch al wankel orgelcultuur zichzelf nog minder kan exploiteren en verder uit de markt prijst.

In de Orgelvriend¹¹ van maart 2021 betoogde ik al dat de orgelcultuur haar eigen graf graaft met haar bekrompenheid en ascese; er ‘kan’ en ‘hoort’ heel veel niet. Men meet zich strenge houdingen aan, ter-

¹⁰ Idem.

¹¹ Peter Sneep, *Koen van Andel speelt niet, maar is graag bij een orgel*. De Orgelvriend, maart 2021, p. 8-13.

terwijl dat wel het laatste is wat we ons in dit tijdsgewricht kunnen permitteren. Kortom: voorkom vernietiging van de kostbare verworven muzikale traditie die het orgel in leven houdt! Die valt of staat met de stemming.

10. Het Academiehuis spreekt zichzelf tegen. In het Meerjarenplan¹² Perspectief 2025-2029 noemt het Academiehuis als toekomstvisie voor het Schnitger-orgel de rol van “eigentijdse makers” (p. 11) en “het Schnitgerorgel als begeleidingsinstrument voor [...] koren, orkesten, solisten, artiesten, klassiek en pop”, “amateurensembles” en “[...] nieuwe vormen van muziek met ongedachte cross-overs en disciplines” (p. 14/15). Even daargelaten in hoeverre deze plannen wenselijk of passend zijn: dit kan simpelweg niet in de Norden-stemming; zulk divers/onbegrensd samenspel vereist een evenredig zwevende stemming, zeker gezien de toonhoogte.

Het is dus wonderlijk dat het Academiehuis nu toch kiest voor een stemming die een streep door haar eigen plannen haalt, of op z'n minst ernstige beperkingen daaraan oplegt. Sterker nog, in de bekendmaking van de keuze voor de Norden-stemming stelt zij opeens: “Het Schnitgerorgel zal door zijn stemming en karakter vooral als solo-instrument functioneren¹³.” Ofwel men weet zelf eigenlijk niet waarover men het heeft, ofwel men is tot andere gedachten geforceerd, of nog erger: beide!

11. Een tweede orgel als alternatief mag geen reden zijn om het Schnitger-orgel in een beperkende stemming te stemmen. Een veelgehoorde doodoener¹⁴: “Als je zo graag alle repertoire wilt kunnen spelen, dan kun je toch uitwijken naar het Leeuwenbergh-orgel?” Ja, vast! Met zo'n drie keer zo weinig stemmen, vanuit de zijbeuk, dat is behelpen. Zelfs als dat orgel wél permanent zou blijven staan, maar ook als er een ander veelzijdig orgel naast het Schnitger-orgel komt, dan gaat deze ballon naar mijn idee niet op; de centrale rol en positie van het Schnitger-orgel zijn cruciaal gebleken.

Een plaats in de zijbeuk is voor een orgel een tweederangsplek, en bovendien is er ook geen plaats voor een orgel dat qua omvang kan wedijveren met het hoofdorgel. Dus omwille van een stroming die selectief repertoire op een specifieke manier wil horen, wordt het gros letterlijk in de hoek gezet, met een noodzakelijkerwijs kleiner (lees: in andere opzichten beperkt) orgel. Ik vind dat bezetting van grondgebied door een klein groepje rebellen!

12. Uitmijnen naar een orgel in de regio is geen optie. Ook meer in het algemeen gaat de leus “er zijn nog genoeg andere orgels” niet op. Alweer een doodoener! Een orgel tekent een plaats, een regio, bindt mensen daar, reikt je muziek aan op zijn kenmerkende wijze, en is versmolten geraakt met al het materiële en immateriële eromheen.

Als je partner opeens op een ander valt en je verlaat, dan stel je het toch ook niet op prijs als vrienden zeggen: “Kom, stel je niet aan, er zijn nog genoeg andere!” Als Vitesse wordt opgeheven, willen supporters ook niet naar een andere club. Als in mijn favoriete restaurant die heerlijke tiramisu, zoals je die nergens anders had, van receptuur wordt veranderd of van de menukaart verdwijnt, ga ik niet zomaar met even veel plezier ergens anders tiramisu eten. En als een kerk, waar mensen hun hele leven hebben liggen, dicht moet, gaan de meesten ook niet zomaar naar een andere kerk. Dat kun je aanstellerij vinden, maar goede kans dat je dan ooit moet bekennen dat jouw leven ook wel degelijk stoelpoten kent waar vooral niemand aan moet gaan zagen.

Mensen zijn lokaal georiënteerd, en zeker in deze tijden, waarin fundamentele wegvallen of aan fundamentele getwijfeld wordt, waarin mensen verbinding met de bodem onder zich kunnen gebruiken en culturele voeding niet meer zomaar overal voorhanden is, moet elke plaats in deze behoeften kunnen voorzien.

Het argument dat ik hier wil tegenspreken, wordt o.a. veel aangevoerd door adviseurs/organisten die dat betreffende orgel niet als thuisbasis hebben, die überhaupt niet eens zo'n intensieve muzikale thuisbasis hebben, of meer 'rondzweven' in orgelland. Die bekijken het orgellandschap als een kantoor met flexwerkplekken; wil je barok spelen, gaan je naar plaats A, wil je romantiek spelen, ga je naar plaats B.

Als jij een duidelijk thuishonk had, waar je verantwoordelijk bent of je verantwoordelijk voelt voor muzikale verbinding/verrijking of, basaler, continuïteit, dan voel je denk ik als vanzelf de noodzaak

¹² Te vinden via academiehuis.nl/academiehuis/de-stichting

¹³ academiehuis.nl/bezoeken/schnitgerorgel

¹⁴ Zelfs Berben en Van de Linde schromen er niet voor om deze dooie mus te serveren (Nota Bene, oktober 2025).

(niet eens per se uit ego, maar voor het algemeen belang, of zelfs uit liefde voor 'je' orgel) om niet in beperkte stijlperioden te blijven hangen. Dan word je gewoon geacht het instrument breed in te zetten, alsof je leven ervan afhangt. En dat van het orgel. En dat laatste kan nog wel eens echt zo zijn ook, want zonder belangstelling geen continuïteit en geld voor onderhoud en volgende restauraties.

13. De aard en de dispositie van het Schnitger-orgel nodigen uit tot brede inzetbaarheid en dus een breed inzetbare stemming. In discussies wordt vaak een parallel getrokken met het in (gemodificeerde) middentoon gestemde Schnitger-orgel in Norden (1686). Maar los van dat dat orgel een paar honderd kilometer van Zwolle in een ander land staat, niet zo'n Hollands kasontwerp heeft, en een minder grootse akoestiek, is dat orgel ruim 40 jaar ouder; het heeft nog een kort octaaf (m.a.w. er ontbreken tonen), dus je kunt er sowieso al niet alle werken op spelen. In Zwolle zitten die tonen wel; dat ademt al een andere tijd, het heeft de blik vooruit. De kas weerspiegelt dat ook: in Zwolle is die veel minder strak, nuchter en behoudend, maar exuberant, om als grote stad – grenzeloos! – mee te pronken. Dan moet het ook zo grenzeloos kunnen klinken, lijkt me.

Bovendien is het Zwolse orgel bijna anderhalf keer zo groot. Voor repertoire dat gedijt bij middentoon, volstaan veel kleinere orgels; als je de vele op 'Gravität' gerichte stemmen en de diverse te koppelen plena in Zwolle beziet¹⁵, dan nodigt dit logischerwijs uit tot een uitgebreider gebruik, dat het middentoonrepertoire overstijgt. Met andere woorden: met de middentoonvariant zoals in Norden zul je het Zwolse orgel veel vaker slechts fragmentarisch ingezet horen worden. Dat zou jammer zijn, doet de potentie die het orgel in zich heeft geen recht, én zal binnen afzienbare tijd de publieke belangstelling doen afnemen.

Er wordt ook vaak gesuggereerd dat 'oude' muziek (grofweg tot voor Bach) geen recht gedaan zou worden zonder bijbehorende stemming. Maar het kán nog steeds klinken, en met vele kwaliteiten overtuigen, alleen missen sommigen de reine intervallen (en het contrast met niet-reine). Omgekeerd wordt latere muziek daarentegen regelrecht onmogelijk in een beperkende stemming. De lasten zijn naar mijn idee dan dus groter dan de baten (voor zover je die al als baten ervaart – zie punt 17).

Voor de duidelijkheid: ik ben beslist niet tegen middentoon- of andere onevenredig zwevende stemmen, en zelfs het terugstemmen van instrumenten; goed, ik ben geen uitgesproken aanbieder van onevenredig zwevende stemmen (zie punt 17), zoals sommige (zeer gewaardeerde!) vrienden van mij, maar ik heb wel degelijk met plezier diverse opnames gemaakt van zulke orgels, zoals in Wijk bij Duurstede, nadat dat onlangs is teruggestemd naar middentoon. Maar dat is een instrument met renaissancekas en -pijpwerk, en een dispositie die daar logisch bij past. Ook is de culturele en muzikale context daar totaal anders dan in Zwolle.

14. Juist muziek van na de bouwtijd kan een orgel doen opleven, en juist dan leeft die muziek vaak ook op. Een kracht van het orgel in Zwolle is sinds jaar en dag dat het op een zo eigen wijze muziek uit diverse stijlperioden kan 'transmitteren', dat dat onvervangbaar en onvergelijkbaar is. Sommige andere orgels kunnen dat ook, maar weer op een andere geheel eigen wijze.

Een specifiek orgel kan een orgelwerk binnen laten komen, ook en soms juist als dat niet het repertoire is dat op papier, theoretisch, het beste bij dat orgel past.

Ik ben vooral van bepaalde muziek gaan houden doordat die op 'niet-passende' orgels ten gehore werd gebracht, en dus ook omgekeerd: ik ben veel orgels gaan waarderen doordat er niet-stijlconforme muziek op werd uitgevoerd. Dát is de kracht van de orgelcultuur voor mij, niet een orgel dat als een Instagrammeisje precies in een perfect stijlzuiver keurslijfje is gedrukt, voorspelbaar en niet ten diepste langdurig boeiend, omdat alles zogenaamd 'klopt', althans volgens de regeltjes.

Voorstanders van de Norden-stemming heb ik wel eens horen zeggen dat het orgellandschap een eenheidsworst wordt als alle orgels in een gematigde of evenredig zwevende stemming staan, maar voor mij zou juist overdreven stijlzuiverheid dat effect kunnen hebben, en mij 'verdoven'. Laat de instrumenten zoals ze getekend zijn door de tijd (tenzij daar echt aperte knelpunten door zijn ontstaan). We menen nu wel héél veel beter te weten 'hoe het moet' met restaureren dan in perioden waarin rigoreus van alles is omgebouwd, maar ik vind er af en toe een zelfde soort arrogantie en geldingsdrang vanuit gaan.

¹⁵ In Zwolle kun je alle manualen aan elkaar koppelen (Hess roemt dat in 1774 al in zijn Dispositien voor Kerk-Orgelen, zie bv. orgbase.nl). In Norden kan alleen het bovenwerk/borstwerk aan het hoofdwerk worden gekoppeld, niet het rugwerk.

15. Het ‘concept’ van een orgel omvat niet per se de stemming. Een oude stemming hoort bij het ‘concept’ van een orgel. Dat hoor ik vaak, en speelt listig in op je geweten als orgelliefhebber: als je de oorspronkelijke stemming in Zwolle niet wilt herinvoeren of op z'n minst benaderen, dan misken je het concept dat de bouwer voor ogen had, en daarmee eigenlijk ook de bouwer zelf – heiligschennis, foei, proleet!

Ik begrijp heel goed dat je naar een bepaalde bruikbare en overtuigende samenhang streeft, maar dat overlapt voor mij niet per se met authenticiteit, en ik vind het discutabel dat stemming zo'n onlosmakelijk onderdeel van het concept moet zijn, zelfs als orgelmakers zich destijds vurig voor deze stemming hebben uitgesproken. Dat kan allerlei gronden hebben gehad, en al kenden we die, dan kunnen de kaarten nu anders liggen.

Het argument heeft daarom voor mij zelfs een onaangename (en misplaatste) manipulatieve lading, want er gaat een bepaalde arrogantie vanuit dat de schriftgeleerden op basis van een paar overgeleverde bronnen doen alsof ze de beste persoonlijke bekenden van F.C. Schnitger zijn, en tijdens vele met wijn en sigaren gelardeerde diepzinnige conversaties hem, zijn intenties en zijn standvastigheden ten diepste hebben leren kennen en menen te kunnen vertegenwoordigen.

Maar zou deze man nooit tot andere inzichten zijn gekomen? Als dat niet al tijdens zijn leven was, dan wellicht wel als hij alle volgende eeuwen had kunnen meekijken? Wie weet, als hij kennis had kunnen nemen van latere muziek, dat er wel een wereld voor hem was opengegaan, dat hij van gedachte zou veranderen, of in dat nieuwe licht andere kwaliteiten van hetzelfde concept had gewaardeerd. *Berben en Van de Linde menen immers zelf dat voorkeuren te kweken zouden zijn?*¹⁶

En waarom zijn anders zovelen ook geraakt, zoals ik hierboven beschreef, juist door uitvoering van latere muziek op vroegere orgels, dus eigenlijk bij syntheses en symbioses/synergieën van stijlen? Meer speculatief, maar wat mij betreft een gedachte-experiment waard, om de tunnelvisie van de heren Berben en Van de Linde maar aan te tonen: als je orgels bouwt, dan is je orgel een geesteskind (weet ik toevallig...), en een geesteskind is als een echt kind: je hebt er verwachtingen, wensen en idealen bij. Het moet vooral een bepaalde kant wel op en een andere kant niet op. Je wilt liever niet dat het met bepaalde mensen omgaat, het moet geen geluiden laten horen waar je niet achter staat, enzovoort. Maar als het kind opgroeit, op zichzelf gaat wonen, dan gaat het zijn eigen leven leiden. En als pa het niet goed zou vinden dat zoon met een andere man in plaats van een vrouw thuiskomt, moet dat dan tot in lengte van dagen het lot van de zoon zijn? Wellicht kent vader uiteindelijk enige genade, en leert hij door de nieuwe omstandigheden ruimdenkender te zijn?

Mogelijk vond F.C. Schnitger het ook buiten kijf staan dat zijn vrouw een corset moest dragen en geen stemrecht had. Waarom zou dat niet bij de context horen? En zou iemand die dat vindt niet ook met andere oren naar zijn orgel hebben geluisterd? En nu anders in dat alles kunnen staan? En als je altijd alleen maar strikt het concept van een schepper uit een vervlogen verleden mag volgen, dan zouden we ons continu sterk opgelaten moeten voelen omdat we misschien wel te snel of te langzaam spelen, of minder godvrezend, of niet bij kaarslicht aan het spelen zijn, of dat er niet slechts met oude berijming bij gezongen wordt (wederom in passende kledij en met oud-Nederlands accent).

17. Het is een tot waarheid verheven individuele beleving dat muziek door oude stemming ‘aan karakter wint’. Toen een klasgenoot van mij ooit een drie weken oude boterham in zijn kluisje terugvond, moedigde ik hem gekscherend aan om die op te eten: “Ah, joh, je moet het zo zien: die boterham heeft aan karakter gewonnen.” Als ik nu naar het Zwolse rugwerk luister, of beter gezegd: de stemming, dan zie ik die boterham voor me, die (natuurlijk) mijn weerzin wekte, en waarvan anderen nu zeggen dat ze zo smullen van het karakter – alleen dan serieus.

Ik snap ook wel dat zij het echt mooi vinden, bepaalde klanken die rein klinken, en andere juist weer ‘spannend’, maar stel je voor dat je brein dat anders verwerkt, net als mensen verschillend reageren op tekst of op gluten¹⁷, en je kunt er simpelweg niet tegen – heel vervelend, vooral als je op zich wel in lezen of glutenhoudend voedsel geïnteresseerd bent.

¹⁶ In Nota Bene van oktober 2025 speculeren zij dat incasseringsvermogen van publiek kan worden opgerekt, en met het verschijnsel dat Messiaens muziek aan belangstelling gewonnen heeft, onderbouwen zij dat oude stemmings de horizon van publiek dan ook wel zullen verbreden en omarmd zullen gaan worden.

¹⁷ Er zijn zelfs voorbeelden waarbij geluid ook anders wordt ervaren, mede bepaald door o.a. je achtergrond. Zie onder andere en.wikipedia.org/wiki/Tritone_paradox

Ik heb dat gelukkig slechts in lichte mate met onevenredig zwevende stemmingen; die zijn voor mij een beetje als een bezoek aan een snackbar: af en toe ben je daar voor in de stemming (...), maar dan ben ik al gauw weer voor een tijd verzadigd, en ik moet er niet aan denken om er elke dag op aangewezen te zijn. En als ik er iets te veel van krijg, dan word ik er echt kriegel van. Zowel van de niet-reine als van de reine intervallen, echt waar!

Ik kan daar nog een heel artikel op zich over schrijven, maar waar het me om gaat: ik heb er lang over gedaan om dit te onderkennen, omdat de consensus onder 'geschoold' orgelpubliek is dat je dit nu eenmaal mooi vindt, want zo 'hoort het'. En als je dat niet zo kunt ervaren, dan word je al gauw versleten als iemand die het nog niet begrepen heeft, die nog veel te leren en te wennen heeft, die geen niveau heeft ontwikkeld.

Maar ik ben ervan overtuigd: dat is het niet, het is veel meer als een allergie, iets wat vastligt en waar je niets aan kunt doen, zelfs al zou je dat willen. Ik kom er na jaren intensief luisteren juist steeds meer achter, dus het is echt geen kwestie van er maar aan wennen, integendeel. Ik zit gewoon zo in elkaar, anders dan iemand anders. Tot zover mijn 'coming out' qua stemmingen!

Mijn hypothese is dat het in een groot deel van het publiek tot op grote hoogte vastligt of zij ontvankelijk zijn of kunnen worden voor onevenredige stemmingen, en dat het merendeel van het huidige potentieel dat niet of zeer beperkt is. Als het al cultureel gebonden is¹⁸, dan kun je heel hard gaan proberen de cultuur om te buigen, maar dat doet me denken aan schaduwkanten van de mensheid, en dat moeten we denk ik niet willen.

18. Er wordt ten onrechte neergekeken op degenen die geen 'oude' stemming prefereren. Ik probeerde mijn vorige punt uit te leggen aan een vriend, die uiteindelijk begrip dacht te tonen door te zeggen: "Ik snap je, smaken verschillen nu eenmaal." Zucht, dat bedoelde ik dus niet; het is geen kwestie van smaak; die had ik misschien nog kunnen 'ontwikkelen'. Het is het lichaam waar je in zit, dat iets wel of niet slikt, of je nu wilt of niet. Die nuance mis ik vaak bij degenen die vanuit hun perspectief roepen dat een oude stemming mooier is, of karakter toevoegt.

Tot hoog in de organisatorische top van de orgelwereld hoor ik zelfs schamperig gesproken worden over 'Johannusorganisten'; bij doorvraag bleken organisten bedoeld te worden die op elk orgel alles willen kunnen spelen, omdat ze dat thuis op hun Johannus nu eenmaal ook gewend zouden zijn, en die op grond daarvan een oude stemming voor bv. het Zwolse orgel al te gemakkelijk zouden verwerpen. Met andere woorden, ze zouden een historisch orgel al te gemakkelijk ondergeschikt willen maken aan hun eigen bekrompenheid. En daar moest in Zwolle vooral niet aan toegegeven worden!

Ik vond dit een schrikbarende extreme, oppervlakkige en in feite minstens zo bekrompen visie, zeker voor orgelprominenten. Natuurlijk, er zullen altijd een paar voorbeelden zijn van mensen die al te ongeïnformeerd zijn, maar de redenen om een mildere stemming te wensen zijn vaak wel degelijk veel meer op de praktijkbehoeften en het draagvlak van het betreffende instrument gericht (zie ook punt 12), en verdienen dus niet zo denigrerend gegeneraliseerd te worden.

Tot slot: voor de ene kan middentoon maar niet puur genoeg zijn, voor de ander is evenredig zwevend de norm. Ik hoop dat er voor ieder een deel is, met zo min mogelijk vernietiging van wat er nu is en wat gekoesterd wordt, authentiek of niet, want dat heeft in ieder geval een bewezen waarde. Als we daar toch eens gelijkgestemdheid over konden bereiken!

¹⁸ Idem.